

meni, diğeri Rum kilisesi) ve elli kadar de-
ğirmen olduğu bilinmektedir.

II. Katerina'nın Kırım'ın Rusya'ya ilha-
kına dair 1783 tarihli fermanının (Kara-
subazar Beyannâmesi) General Potemkin
tarafından ilân edildiği yer olan Karasu-
bazar, Rus yönetimi altında yarımada
üzerinde Türk-İslâm demografik ve kül-
türel profilini en iyi koruyabilen birkaç şe-
hirden biri olagelmıştır. Karasubazar'da-
ki cami ve medreselerin önemli bir kısmı
Çarlık Rusyası'nda da faaliyetlerini sür-
dürmüş, hanları, hamamları, kahvehane-
leri, karakteristik evleri, dükkânları ve dar
sokaklarıyla Türk İslâm şehri görünümünü
hemen bütünüyle korunmuş, geleneksel
esnaf-zanaatkar loncaları da giderek za-
yıflamasına rağmen kültürlerini XX. yüz-
yılın başına kadar getirebilmiştir. 1802'-
de şehirde on yedi cami, bir tekke ve üç
müslüman mektebi olduğu kaydedilmek-
tedir. Alman seyyahı Karl Koch 1844'te
yirmi iki cami bulunduğunu ve bizzat ye-
di minare saydığını kaydeder. Bu rakam-
lar XIX. yüzyılın son çeyreğinde yirmi üç
camii, üç medrese ve on beş ilk mektep
olarak verilmektedir. XIX. yüzyıl boyunca
şehir ahalisi çoğunluk olan Kırım Tatarla-
rı'ndan başka Ermeniler, Karaimler, Kı-
rımçıklar ve Ruslar'dan oluşmaktaydı.
1897 resmî nüfus sayımında Karasuba-
zar şehrinin nüfusu 12.968 olup bunun
6.330'u müslümandı.

XIX. yüzyılın sonlarıyla XX. yüzyılın baş-
larında ortaya çıkan Kırım Tatar millî uya-
nış döneminde Karasubazar önemli bir
merkez haline geldi. Bu dönemde millî
eğitim reformu olan "usûl-i cedid" in en
fazla benimsendiği ve başarıyla uygu-
landığı yerlerden biri oldu; şehirde ıslah
edilmiş müslüman ilk mekteplerinin yanı
sıra Karasubazar Müslüman Cem'iyet-i
Hayriyyesi mârifetiyle 1906'da bir de rüş-
diye açıldı. Şehir bu dönemde ilk milliyet-
çi-inkılâpçı Kırım Tatar grubu olan "Genç
Tatarlar"ın ve onların lideri Abdürreşid
Mehdî'nin faaliyet merkezi olarak da ta-
nınmıştır. Genç Tatarlar'ın yayın organı
Vatan Hâdimi gazetesi 1906-1908 yılları
arasında burada yayımlanmıştır. Son-
raları şair ve Türkoloji profesörü sıfatıyla
büyük ün kazanacak olan Bekir Sıdkı Ço-
banzâde de Karasubazar'ın bu canlı millî
faaliyet yıllarında yetişmiştir. Karasuba-
zar, Çarlık döneminde de Kırım Tatar kim-
liğiyle temayüz etmekle birlikte Rus yer-
leşimi ve yatırımları da olmuştur. Bu ara-
da 1914 yılında kurulan ve o zaman 500
işçinin çalıştığı uçak fabrikası dikkat çe-
ker.

Kırım'da Sovyet hâkimiyetinin kurul-
masının ardından şehirdeki Türk-İslâm
varlığı çok büyük zarar gördü. Özellikle
Stalin döneminde mevcut Türk-İslâm
eserleri sistematik bir şekilde yok edildi.
Bu tahribat, Kırım Tatarları'nın topyekûn
Kırım'dan sürüldüğü 18 Mayıs 1944 tari-
hinden sonra had safhaya ulaştı ve şehir
içinde mesken olarak kullanılan binalar
dışında bütün cami, medrese ve diğer İslâmî
mimari unsurları ortadan kaldırıldı.
Bu yok etme kampanyası sırasında izi bile
bırakılmayan camiler arasında Han Ca-
mii, Şor Cami, Tokal Cami, Yenicami ve
Tahtalı Cami sayılabilir. Sürgünle birlikte
Kırım'daki Türkçe isim taşıyan bütün di-
ğer yerleşim yerleri gibi Karasubazar'ın
da ismi değiştirilerek Belogorsk'a çevril-
di. Bugün şehirde kalabilen Türk-İslâm
eserleri bazı evlerle Büyük Taşhan'ın yı-
kıntı halindeki ön cephe duvarlarından
ibarettir. Bununla birlikte son yıllarda
özellikle Türkiye'den gelen yardımlarla
şehir içinde ve çevredeki yeni Kırım Ta-
tar yerleşim yerlerinde yeni camiler inşa
edilmekte ve İslâmî hayat canlanmakta-
dır. Yeni kurulan önemli Kırım Tatar kül-
tür müesseselerinden biri de Bekir Sıdkı
Çobanzâde Kütüphanesi'dir. Şehrin 1992'-
de nüfusu 18.045 olup bunun 4497'si Kı-
rım Tatarları'ndan oluşmaktaydı. Bu ta-
rihten itibaren yeni göçlerle nüfus den-
gesi Kırım Tatarları lehine giderek değiş-
mektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, VII, 644-649;
Gorodskie poseleniya v Rossiyskoy İmperii, St.
Petersburg 1864, IV; *Pamyatnaya kniga Tav-
riçeskoj gubernii na 1867 g.*, Akmescit 1867;
V. H. Kondarakı, *V pamyat stoletiya Krıma. İst-
oriya i arheologiya Tavridi*, Moskova 1883; A.
Bezçinskiy, *Putevoditel po Krımu*, Moskova
1903, tür.yer.; *Pervaya vseobşçaya perepis
naseleniya Rossiyskoj İmperii*, 1897 g. XVI.
Tavriçeskaya guberniya, St. Petersburg 1904;
Krım, Putevoditel, Akmescit 1926; B. V. Bara-
nov, *Krım Putevoditel*, Moskova 1935, tür.yer.;
Krım, Putevoditel, Akmescit 1982; S. M. Çervon-
naya, *İskusstvo Tatarskogo Krıma*, Moskova
1995, tür.yer.; Şefika İdrisova, "Qarasuv Menim
Öz Bazanım ...", *Yanı Dünya*, Akmescit 24 Ocak
1992; Talât İlyasov, "Verba Volant, Scripta Ma-
nent", *Golos Krıma*, Akmescit 26 Mayıs 1995;
Enver Seferov, "Arhitekturne pamyatniki epohi
Krimskogo hanstva. İz kulturnogo naslediya
Krimskih tatar", a.e. (14 Şubat 1997); Mirza Ba-
la, "Karasu-Bazar", *İA*, VI, 335-336; Carl Max
Corpeter, "Qarasubazar", *EI²* (İng.), IV, 629-630.

HAKAN KIRIMLI

KARAT

(bk. KIRAT).

KARATAY, Celâleddin

(bk. CELÂLEDDİN KARATAY).

KARATAY, Fehmi Ethem

(1888-1968)

Modern Türk kütüphaneciliğinin
kuruluşunda önemli hizmetleri
geçen kütüphaneci.

5 Ekim 1888'de İstanbul Eyüp'te doğ-
du. Babası Tophâne muhasebecisi Edhem
Bey, annesi Cezâyir-i Bahr-i Sefid defter-
darlarından Dizdarzâde Ahmed Hayri
Bey'in kızı Şekibe Hanım'dır. İlk öğrenimi-
ni Divanyolu'nda Burhân-ı Terakkî Mekte-
bi'nde gördü, ardından Galatasaray Mekte-
bi-i Sultânîsi'ne geçerek 1908'de bura-
dan mezun oldu. Yüksek öğrenimine Sa-
nâyi-i Nefîse Mektebi'nin mimari bölü-
münde başladı. Son sınıfta iken I. Dünya
Savaşı'nın çıkması üzerine yedek subay
olarak orduya katıldı ve Çanakkale'de gö-
rev aldı. Mayıs 1915'te Arıburnu'ndaki
süngü hücumunda yaralandı, iyileştikten
sonra Anafartalar cephesine gitti. Aynı
yılın sonbaharında bölüğü ile Irak cephe-
sine sevk edildi. 1917'de burada İngiliz-
ler'e esir düştü ve diğer esirlerle birlikte
Hindistan'da Bellary esir kampına gön-
derildi.

1920 yılı Haziranında esaretten kurtu-
lup İstanbul'a döndüğünde Nişantaşı'n-
da Gazi Osman Paşa ve Üsküdar sultânî-
lerinde Fransızca öğretmenliğine başladı.
Üç yıl kadar öğretmenlik yaptıktan sonra
İstanbul Dârülfünunu Edebiyat Fakültesi
Kütüphanesi'ni düzenlemekle görevlen-
dirildi. Dârülfünun'un teklifi üzerine kü-
tüphanecilik kursu görmek için Ekim
1925'te Paris'e gönderildi. Burada daha
önce Amerikalılar tarafından açılan ve
modern kütüphanecilik metotlarını öğ-
reten kütüphanecilik okuluna bir yıl ka-

Fehmi
Ethem
Karatay

dar devam etti. Dönüşünde, Yıldız Sarayı Kütüphanesi'nin devredilmesiyle zenginleşen ve yeniden teşekkül eden İstanbul Dârülfünunu Kütüphanesi'ne müdür oldu. Artık esas mesleği olan mimarlıkla ilgili kalmayan Fehmi Ethem, kendini bütünüyle kütüphaneciliğe vererek İstanbul Dârülfünunu Kütüphanesi'nin fiş katalogunu hazırlattı. Bu arada yeni elemanlar yetiştirdi ve kütüphanecilik kursları düzenlemeye başladı. 1926'dan 1936'ya kadar Harbiye Mektebi ile Fen Tatbikat ve Topçu okullarında, Yüksek Muallim Mektebi'nde, 1937'de Yüksek Ekonomi ve Ticaret Okulu'nda öğretmenlik yapan Karatay, 1952-1956 yılları arasında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde misafir öğretim üyesi olarak Türk sanatı tarihi dersleri veren Albert-Louis Gabriel'in derslerini Türkçe'ye çevirdi ve Türkçe kaynakları kullanmasında ona yardımcı oldu.

Karatay 1937'de, yıllar önce İstanbul Arkeoloji Müzesi bünyesinde kurulan ve uzun süre eski eserlerin tescili ve korunması hususunda söz sahibi tek kuruluş olma özelliğini koruyan İstanbul Eski Eserleri Koruma Encümeni'ne üye seçildi. Bu görevi ona tarihi nitelikteki mimari eserlerle de yakından ilgilenme fırsatı verdi. 1953'te İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi müdürlüğünden emekli olduy-sa da çalışmalarını aralıksız devam ettirdi ve Dolmabahçe Sarayı ile Ankara'da Cumhurbaşkanlığı Köşkü'nün kütüphanelerini düzenledi. İstanbul'da Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'ndeki yazma eserlerin kataloglarını bu dönemde hazırladı. 20 Ocak 1968'de vefat eden Fehmi Ethem'in kabri Edirnekapi'daki Sakızağacı Şehitliği'ndedir. Meslekî eğitim görmüş olan ve çağdaş kütüphaneciliğin Türkiye'deki öncülerinden biri kabul edilen Fehmi Ethem'in kütüphaneciliğe dair ilk çalışmaları, bu konuda düzenlediği kurslarda verdiği ders notlarının taş baskısı yapılmış yayımlarından meydana gelmektedir.

Eserleri. 1. Kütüphanecilik (İstanbul 1341-1343). Konuyla ilgili bu ilk çalışmanın birinci bölümü daha sonra "Kütüphane, Tarifi, Menşei, Hulâsa-i Târihiyesi" başlığıyla yeni harflerle de yayımlanmıştır (*Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni*, XVII/1 [1968], s. 15-23). **2. Kitâbiyât** (İstanbul 1341-1343). Fehmi Ethem'in Dârülfünun Kütüphanesi'ne müdür olduktan sonra açtığı kurslarda verdiği ders notlarından meydana gelmektedir. **3. Tasnif-i Âşârî Kavâidi** (İstanbul 1341/

1343). Kitapların tasnifinde onlu sistemle ilgili bir çalışmadır. **4. Les manuscrits orientaux illustrés de la Bibliothèque de l'Université de Stamboul** (Ivan Stchoukine ile birlikte, Paris 1933). İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde yer alan minyatürlü el yazmaları ve bunlardaki minyatürlerle ilgili bir eserdir. Beş bölümden meydana gelen kitaptaki Türkçe yazmalarla İran, Mısır, Türk- Mısır ve Hint yazmalarını Fehmi Ethem tanıtmış, minyatürler ise Ivan Stchoukine tarafından incelenmiştir. **5. Alfabetik Katalog Kaideleri** (İstanbul 1941). Küçük hacimli olmakla beraber sahasında ilk rehber kitap olma özelliğine sahiptir.

Fehmi Ethem Karatay'ın araştırmacılar için asıl büyük değer taşıyan bibliyografik çalışmaları da şunlardır: *İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Farsça Basmalar Kataloğu* (İstanbul 1949); *İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Arapça Yazmalar Kataloğu* (2 fas., İstanbul 1951-1953; I. Kur'anlar ve Kur'anî ilimler, II. Tefsirler); *İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Arapça Basmalar Alfabe Kataloğu* (2 fas., İstanbul 1951-1953); *İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Türkçe Basmalar Alfabe Kataloğu* (I-II, İstanbul 1956); *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Kataloğu* (I-II, İstanbul 1961; I. Din, tarih, bilimler; II. Filoloji, edebiyat, mecmualar); *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Farsça Yazmalar Kataloğu* (İstanbul 1961); *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Arapça Yazmalar Kataloğu* (I-IV, İstanbul 1962-1969; I. Kur'an, Kur'an ilimleri, tefsirler; II. Hadis ve fıkıh [O. Reşer ile birlikte]; III. Akaid, tasavvuf, mecâlis, ed'îye, tarih, siyer, terâcim, bilimler; IV. Filoloji, edebiyat, mecmualar).

BİBLİYOGRAFYA :

"Türk Kütüphaneciliğine Hizmet Edenler 2: H. Fehmi Ethem Karatay", *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni*, I/1, Ankara 1952, s. 69-70; Müjgân Cınbur, "Fehmi Ethem Karatay", a.e., XVII/1 (1968), s. 3-7; Fehmi Ethem Karatay, "Hayatımdan Parçalar", a.e., XVII/2 (1968), s. 73-74; Necmeddin Sefercioğlu, "Karatay, Fehmi Ethem", *TDEA*, V, 191.

SEMAVÎ EVİCE

KARATAY HANI

Kayseri'de XIII. yüzyıla ait Anadolu Selçuklu kervansarayı.

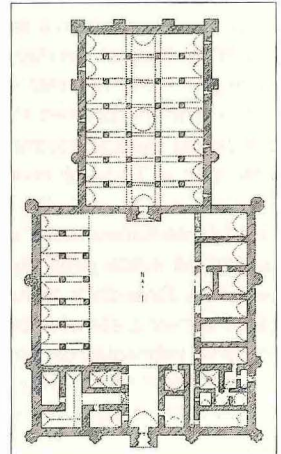
Kayseri-eski Malatya yolu üzerinde, Bünyan ilçesi Elbaşı bucağı Karadayı köyünün içindedir. Kitâbelerine göre giriş bölümü I. Alâeddin Keykubad, avlu bölü-

mü II. Gıyâseddin Keyhusrev döneminde 638 (1240-41) yılında tamamlanmıştır. Anadolu Selçuklu dönemi tarihçilerine ve günümüze ulaşan vakfiyesine göre hanın kurucusu Celâleddin Karatay'dır.

Karatay Hanı, XIII. yüzyılın ilk çeyreğinde klasik şeklini almış olan sultan hanı plan şemasına göre yapılmıştır. Çevresinde çeşitli mekânların yer aldığı avlulu büyük bölümle bunun arkasında bulunan ve daha küçük olan kapalı bölümden meydana gelmektedir. Hanın duvarları ve örtü sistemi düzgün kesme taş kaplamaya sahiptir. Beden duvarları altısı köşelerde olmak üzere on sekiz adet kule ile desteklenmiştir. Giriş cephesinde demet pâyeye biçiminde örgülü destek kuleleri ve yıldız biçiminde köşe kuleleri, diğer cephelerde üçgen, sekizgen, dörtgen ve yuvarlak kesitli destek kuleleri bulunmaktadır.

Cepheden dışa taşkın ve yüksek tutulan avlu taçkapısı, geometrik ve bitkî motifli bordürlerin yanı sıra özellikle insan ve hayvan tasvirleriyle dikkat çekmektedir. Dekoratif olmalarının ötesinde bitki kıvrımları arasına gizlenen bu figürler, Orta Asya şaman geleneklerine kadar uzanan bereket getirici ve kötülüklerden koruyucu sembolik anlamlar taşımaktadır. Kapının mukarnaslı kavsarasını kuşatan bitki motifli bordürün bir ucunda karşılıklı olarak iki aslan ve iki çıplak kadın kabartması, diğer ucunda üst üste boğa ve insan başları bulunmaktadır. Köşe sütunçelerinin iki yüzüne kuş ve aslan kabartmaları, nişin iç yüzündeki iki panoya da rûmî kıvrımları arasında ikişer siren kabartması işlenmiştir. Giriş cephesindeki iki çörtenden biri kanatlı aslan, diğeri ise iki boğa kabartması arasında çömelmiş bir insan tasviri şeklindedir.

Karatay Hanı'nın 13 m. uzunluğundaki giriş eyvanının solunda planı Kayseri ya-

Karatay Hanı'nın planı